

MAQSUD SHAYXZODANING OBRAZ YARATISH MAHORATI VA “JALOLIDDIN MANGUBERDI” DRAMASIDA OBRAZLAR TALQINI

Islomov Shohijahon

shoxjaxonislomov@gmail.com

Denov tadirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Bu maqolada sho'rolar davrida yaratilgan va istiqlol yillarida deyarli unutilgan yozuvchi M.Shayxzodaning tarixiy “Jaloliddin Manguberdi” dramasi yaratilish tarixi va dramani tahlil qilish asosida bu dramani bugungi kun o'zbek adabiyotida muayyan o'rni borligini e'tirof etish ko'zda tutilgan. Yana bir yangilik shundan iboratki, yuqorida tilga olingan tarixiy drama sho'rolar davrida yozilgan va sahnalashtirilgan, biz bu dramani mustaqillik mafkurasi nuqtai nazaridan tahlil qilishga urindik. “Jaloliddin Manguberdi — buyuk sarkarda bobomiz, millatimizning faxru g'ururi.” – **Sh.Mirziyoyev**

Kalit so'zlar: Obraz, drama, o'zbek dramaturgiyasi, tragediya, tarixiy voqelar

Moziyga qaytib ish ko'rmoq xayrlidir, deyishadi. Shu manoda istiqloldan keyin mamlakatimizda ko'plab xayrli ishlar amalga oshirildi. Avvalo tarix, moziy o'rganish davlat ahamiyatiga molik ish deb belgilandi. Tarixga, moziyga nisbatan munosaba butunlay o'zgardi, endilika tarixni yaxshi yomonlarga ajratmay, har-xil siniflarga bo'lmay qanday bo'lsa shunday yaxlit holda xolis, xaqqoniy, aniq faktlar asosida dunyo tarix bilan birdalikda o'rganish talab qilib qo'yildi. Mamlakatimizning birinchi prezidenti yurtimiz tarixini o'rganish, xalqimizni o'tmish qadryatlaridan bahramand etishda yana bir ulug'vor ishni amalga oshirdi. 1999-yilda Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash to'g'rishidagi farmon chiqardi. Shu asosda Respublika Vazirlar Mahkamasining bu xaqda qarori qabul qilindi. Farmon va qarorda ulug' yurtdoshimiz xotirasini abadiylashtirish borasida ko'p ishlar qilish belgilandi. Vatan ozodligi yo'lida jonini fido qilgan dovyurak kurashchi,

milliy qahramon, jahon xalqlari tarixida o'chmas iz qoldirgan buyuk inson, vatanparvarning xayoti, faoliyati, ajdodlar tarixini tadqiq etish, u haqdagi tarixiy xaqiqatni tiklash asosiy maqsad qilib qo'yildi.

Maqsad ulug', niyat katta edi. Lekin bu tarixiy haqiqatni, o'lmas merosimizni tiklash oson emas edi. Ochig'ini aytish kerak, xalqimiz Jaloliddin Manguberdinining qahramonligi, vatanparvarligidan, bosqinchilarga qarshi kurashidan qanchlik faxrlanmasin, nomini qancha ulug'lmasin, keyingi salkam 150 yil davomida xaqiqiy tarixdan bexabar bo'lib keldi. Uning hayoti haqidagi asarlar, bitiklar o'tmishning uzoq yillik qatlamlarida goh unitildi, goh o'rganish taqiqlandi. Tadqiqotlar qilinmadi. Shuning uchun mamlakatimiz prezidentining Jaloliddin Manguberdi 800 yilligini nishonlash xaqidagi farmoni uning hayoti, faoliyati, yurt ozodligi uchun kurashi xaqidagi tarixiy xaqiqatni xalqimizga yetqazish yo'lidagi dastlabki eng katta tadbir bo'ldi, deyish mumkin.

1. Asarning yaratilish tarixi xaqida.

Maqsud Shayxzoda 1944-yilda, ayni ikkinchi jahon urrushi payti, keyinchalik boshiga ko'p g'avg'olar (o'zbek xalqining “feodal o'tmishini ideallashtirish”da ayblanib, hibsga olingan) kelishiga sababchi bo'lgan «Jaloliddin Manguberdi» tarixiy dramasini nega yozgan edi?

Taniqli adabiyotshunos Naim Karimovning fikriga ko'ra, urush yillarida hokimiyat vakillari yozuvchilarni o'tmishdagi mashhur sarkardalar haqida asar yozishga da'vat etishgan. Ular bunday asarlar xalq va armiyani o'tmishdagi jasur sarkardalardan, xalq qahramonlaridan ibrat olishga da'vat etishi, ularni bu mashhur shaxslarning vatanparvarlik fazilatlarini ruhida tarbiyalashi mumkin degan qarashda bo'lishgan. Shunday ijodiy buyurtmani olgan Shayxzoda o'zbek xalqining jasur farzandlaridan biri Jaloliddin Manguberdi haqida sahna asari yozishga kirishgan. Respublikaning o'sha paytlardagi rahbari Usmon Yusupov shoirning asarini tezroq yakunlashi uchun uni yurtimizning xushmanzara maksanlaridan biri Farg'ona viloyatiga yuboradi. “Boshqa ishlar bilan xayolingni bo'lma. Xalq sendan Jaloliddin to'g'risidagi asarni intizorlik bilan kutmoqda. Vodiya borib, uni tezroq tugallab

qayt!” deya rahbar shoirni ruhlantiradi. Shunday qilib, Maqsud Shayxzoda rafiqasi Sakinaxonim bilan Farg‘onaga borib, olti oy ichida tarixiy dramani yozadi.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, bunday tarixiy-qahramonlik asarlari o‘sha davr tuzumi o‘ylagandek bo‘lib chiqmadi. Bu asarlar xalqda o‘zligini anglash, millati bilan g‘ururlanish ruhini uyg‘ota boshladi. Shundan so‘ng garchi buyurtma asosida yozdirilgan bo‘lsa-da bunday asarlar mualliflarini, jumladan Maqsud Shayxzodani ham o‘tmishni ideallashtirishda ayblab qamoqqa olishdi...

...Buni qarangki, odamlar qalbida vatanparvarlik tuyg‘usini jo‘sh urdiruvchi, qahramonlik ruhidagi bu asar bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Oradan ko‘p yillar o‘tsa ham M.Shayxzoda asarlari o‘z kuch-qudratini namoyon etib kelmoqda. Yaqinda shoir Botir Ergashevning aynan "Jaloliddin Manguberdi" dramasiidagi "Ulug‘vor niyatlarga kor qilmas ajal, Kim yurtidan yovni quvsa, mendurman o‘shal" misrasidan ilhomlanib yozgan she’ri Ozodbek Nazarbekov tomonidan maromiga yetkazib kuylanishi va bu qo‘shiq xalqimiz ko‘nglidan chuqur o‘rin egallagani bunga yorqin misol.

Asarda sulton Jaloliddinning oxirgi so‘zi sifatida quyidagi satrlar keltiriladi:

Bir kun paydo bo‘laman shu yurt, shu yerda,
Yurt shaydosi ko‘rinmas g‘urbatda – go‘rda.
Kim yurtidan yovni quvsa, mendurman o‘shal!
Ulug‘vor niyatlarga kor qilmas ajal.

2. Asar haqida.

O‘zbek dramaturgiyasi o‘zining mavzular xilma-xilligi bilan o‘zbek adabiyoti osmonida alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa tarixiy janrda yozilgan asarlar doim katta qiziqish bilan kutiladi va o‘qib o‘rganiladi. Xususan M.Shayxzodaning tarixiy “Jaloliddin Manguberdi” drammasida tasvirlangan obrazlar xarakterini tolaqonli ochib bera olgan. Yozuvchi bu asarni yozishga kirishar ekan oldiga katta maqsad qoyadi chunki tanlangan janr va mavzu xazil mavzu emas edi. Hamma davrlarda ham tarixiy asarlarni yaratish mushkul vazifa bolib qolmoqda sababi yozuvchi yoritilajak voqea va xodisalarga o‘zgartirish, qoshimcha va o‘z munosabatini bera

olmaydi. Qo'shimcha qilib aytadigan bo'lsak “Jaloliddin Manguberdi” shaxsi ustida ko'plab tarixiy izlanishlar o'tqazilgan. Damma o'tqazilgan izlanishlar va qo'lyozmalarda bizgacha yetib kelgan tarixiy ma'lumotlarga zid bo'lmasligi kerak edi. Drammani yaratishdan oldin yozuvchi Jaloliddin Manguberdini xarakterini, oila va o'z safdoshlari davrasida o'zini qanday tutishi va yashagan davrdagi ijtimoiy, madaniy va siyosiy vaziyatni to'laqonli o'rganib chiqadi.

Drammaturgiyada tragediya mavzusida asosan o'zining ziddiyatli vaziyatli bilan ajralib turadi. Bu janrlardagi asarlar o'zining qahramonlarini koplab noqulay, noiloj vaziyatlarda sinovdan o'tqazadi. Boshiga turli o'gir kunlarni soladi. Qahramonlarni birmuncha turmush xunliklariga tushurdi, hayotida koplab ikkilanish, qaror qabul qila olmaslik kabi azoblar bilan qiynaydi. Bunday vaziyatlarda asar qahramoni ko'rsatgan mardonavorligi, o'zini tutishi, hayotga teran qarashi, hayot qiyinchiliklarni sabr bilan yegib otishi, o'z maqsadiga yetish uchun o'limdan ham tap tortmasligi kabi ko'rsatgan qahramonliklari tomoshabin va kitobxon qalbida bir olam tassurot qoldiradi.

Tragediya janrida yozilgan asar asosida tragic g'oya yotishi, asar voqealari fojiali tarzda yakun topishi kerak. Fojia g'oyasi aks ettirilgan ekan qahramonga qarshi turgan yovuz kuchlar uning faqatgina shani va manfaatlariga qarshi chiqmay, oilasiga va hatto el-yurti manfaatlariga tajovuz etish holatlari kitobxon qalbida tragediyaga nisbatan biroz nafratni uyg'otishi mumkin. Aynan mana shunday voqealar rivoji tragediya uchun asos bolib xizmat qiladi. Aks holda tragediyani tassavur qilib bolimaydi.

Jaloliddin Mangu Berdi bosib o'tgan hayot yo'li, uning boshiga tushgan o'g'ir sinovli vaziyatlar va fojiali yakun tragediya talablariga to'laqonli mos keldi. Buni yaxshi anglagan M. Shayxzoda urush yillarida bu asarni yozib kitobxon e'tiboriga xavola etdi. Maqsud Shayxzoda - doimo an'anviylikdan qochgan ijodkor. U ijod dardi biln yonganda, kundalik hayotida va hatto turmushning ba'zi xunliklariga robaro kelganda ham yangilik izlashga urunadi, bu holat uning asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu gaplarimiz isboti o'laroq: Maskvada davolanayotgan paytlarida shifoxonaning bosh vrachidan tortib xamshirasigacha Shayxzodani sevib

qolishgan edi. Ayniqsa, bemor shoirga qarovchi shifokor ayol har safar uni palataga kirib ko'rganida, latif ovoz bilan sog'ligini va kayfiyatini so'rardi. Shunday kunlarning birida an'anviylikdan qochib shunday javob qaytaradi: “Bugungi axvolim kechagidan yaxshi, ammo ertangiga qaraganda yomonroq.” Yaratuvchalikka chanqoq yozuvchi uchun Jalolliddin Mangu berdi obrazini yaratish har tomonlama kutilgan va mos kelgan obraz edi.

Aslida Jaloliddin kim? Nima uchun Maqsud Shayxzoda o'zining drammasiga bosh obraz sifatida uni tanladi? Uning qismati shu qadar ayanchlimidi? Yurt ozodligi uchun kechgan ozodlik kurashlarida uning o'rni qanday bo'lgan? Shu kabi savollarga quyidagi fikrlarda tolaqonli javob olish mumkin.

1218-yilda O'rta Osiyo xalqlarining hayoti tahlika ostida qoldi. Sharqdan Chingizxon (1152-1227) qo'shinlari quyuq tumandek yurt ustiga yopirilib kela boshladi. Ammo o'sha davrdagi sharq feodal monarxiyalari ichida ulkan saltanat hukmdori Xorazmshoh Sulton Muhammad Aloviddin amir va beklarning so'ziga kirib, o'z kuchlarini birlashtirib, yovga zarba berish o'rniga, ko'p sonli qo'shinlarini mamlakatning turli qal'alariga bo'lib yuboradi. Iste'dodli sarkarda va bag'oyat dovyurak o'g'li Jaloliddinni qo'shinga qo'mondon qilib tayinlash o'rniga, onasi Turkan Xotun va tog'alari bo'lmish qipchoq beklarining tazyiqi ostida uni valiahdlikdan mahrum etadi. O'zi esa qo'rqqoqlik qilib, o'z jonini avaylab, muttasil chekinib boradi. Natijada, juda katta bir mamlakatda parokandalik yuz beradi, xalq kimga itoat etishini va nima ish qilish kerakligini bilmay sarosimaga tushib qoladi. Bunday parokandalik va besaranjomlikdan foydalangan mo'g'ul istilochilari birin ketin mamlakatning O'tror, Samarqand, Buxoro va Urganch kabi yirik shaharlarini zabt etib, xalqni qilichdan o'tkazib, el-yurtning kulini ko'kka sovura boshladilar. Xorazmshohning qo'rqqoqligi va qipchoq amirlarining xoinligidan g'azablangan oddiy xalq, garchand, uyushmagan tarzda bo'lsada, mo'g'ullarga qarshi o'z ozodligi uchun kurashga otlandi. Otasining uyqusizligi va saroy a'yonlarining sotqinligi bilan Jaloliddin dovyurak Temur Malik kabi sarkardalarini o'z atrofiga to'plab, Chingizxon qo'shinlariga qarshi kurashga o'tlanadi va birin-ketin dushmanga zarba

bera boshlaydi. Jaloliddinning jiddiy dushman ekanligini tan olgan Chingizxon 1221-yil, 24-noyabrda Sind daryosi bo'yida bo'lgan jangga asosiy kuchini tashladi. Jangni bevosita o'zi boshqarib turdi. Bir necha kun davom etgan bu jangda Jaloliddinning qo'li baland kela boshladi. Mana shunday mas'uliyatli bir paytda afg'on amirlari arzimagan sabab bilan arazlab, janggohni tashlab ketadilar. Bundan foydalangan Chingiz shiddatli hujumga o'tadi. Jaloliddin yengilishini aniq sezgach, mo'g'ullarga asir bo'lgandan ko'ra erkin o'lim topgan afzal deya onasi, xotinlari va singlisi Sul-tonbegimni Sind daryosiga g'arq qildi. O'zi esa oti bilan tik qoyadan daryoga tashlab, narigi qirg'oqqa suzib o'tdi. Uning ketidan 4 mingdan ortiq sodiq sipohilari ham daryodan o'tib, Jaloliddinga qo'shilishdi. Shundan keyin Jaloliddin asosan oddiy xalqdan qayta-qayta kuch to'plab, mo'g'ul bosqinchilariga bir necha bor jiddiy zarbalar berdi. Lekin feodal tarqoqligi, o'zi qilgan jiddiy xatolar natijasida, o'z kurashini markaziy bir nuqta atrofiga jipslashtirishga muvaffaq bo'lolmadi. 1231-yilda ov paytida Kurdiston tog'larida fojiona halok bo'ldi. Jaloliddinning shahzodaligi, kurashining maqsadi va xarakteri ayrim xatolardan qat'iy nazar, harqalay, uning kurashda O'rta Osiyo xalqlarining erksevar ruhi, yurt mustaqilligiga tahdid solib, elni qullik zanjiriga band etishga intilgan mo'g'ul bosqinchilariga qarshi cheksiz g'azab-nafrati o'z ifodasini topdi. Xuddi shuning uchun ham xalqimizning yorqin qahramonlik sahifalaridan biri bo'lmish mazkur tarixiy voqealarni Maqsud Shayxzoda o'z dramasi uchun asosiy material sifatida tanladi.

Yuqorida tilga olinganidek Xorazimshohning shaxsiyatidagi kibr va oziga haddan ko'p ishonchni yozuvchi asarda shunday ochib bera olgan. Samarqand, Amir Badriddin va Sul-tonbegimlarni to'y marosimi. To'satdan Chingiz elchilari kelib itoat talab qiladi shunda mag'rur shoh shunday javob qaytaradi:

Qulasa qal'amda bir devor.

Ostida ming chingiz bo'lar xokisor.

Bu javobda ko'ngli taskin topmagan Jaloliddin qattiyat bilan deydi:

Bag'oyat zo'ravon g'animdir Chingiz,
Bunga ko'z yummayin rostin bilingiz.
Dedingiz: qulasa qal'amda devor
Ostida chingizlar bo'lur tor-mor
Lekin u yotmaydi devor ostiga
Yo'q qilib chiqadi qal'a ustiga
Sirdaryo bo'yida bor kuchingizni
Musht qilib qaytaring qonli Chingizni!
-degan jiddiy mulohazada bayon qiladi

Besh pardali bu drama 1217-1224-yillar oralig'ida bo'lib o'tgan tarixiy voqealarni o'z ichiga oladi. Asosiy qatnashuvchilari 12 kishini tashkil etgan (Muhammad Xorazmshoh, Jaloliddin, uning singlisi Sultonbegim, Temur Malik, Chingizxon, Amir Badriddin, Elbars Pahlavon, Muhammad Nasafiy, Ona, Imom Shahobiddin Xivaqiy, Yaroqbek, Qedeg'on No'yon) bu asarda shoir o'sha davrning haqqoniy manzarasini aks ettirishga muvaffaq bo'lgan. Jaloliddinni taxt tamasida ish tutmoqda degan ig'vo bilan (amir Badriddin) valiahdlikdan mahrum etishga muvaffaq bo'ladilar. Asar voqeasidagi jiddiy va fojiona hodisalar mana shunday yuzaga keladi. Jaloliddin obraziga xos mardlik, el qayg'usi, tadbirkorlik, sarkardalik iste'dodi va yurt daxlsizligini muqaddas deb bilish fazilatlari ham xuddi mazkur voqealar boshlanmasida namoyon bo'lib, drama syujetining rivoji davomida u poyma-poya kamolotga erisha boradi. Otasi taxtadan mahrum qilganidan zarracha afsuslanmasdan, bu haqda quyidagicha fikr bildiradi:

Kishi tug'ilmaydi boshda toj bilan,
Tug'ilar erklikka ehtiyoj bilan....
El-o'lka sog' bo'lsin, toj kelib-ketar...
Odamlar o'ylarki bo'lmasa tojim,
Qalandar bo'lurman, qolmas ilojim

Voqealar rivoji o'zing avj nuqtasiga xotima qismida chiqadi va muallif o'zi o'ylagan maqsadga ayni shu pallada erishadi. O'zga yurtga ketishga majbur bo'lgan Jaloliddinning ushbu so'zlarni g'aflatdagi shiori bo'lib yangraydi.

Yo'q... qasosni oliy deya yashamoq kerak!

Jaloliddin sarosima va tahlikaga tushib, esankirab qolmaydi. Yashash va yovdan qasos olish ishtiyoqi uning qalbida ustivor. Bu yuqorida so'zlardan aks etib turadi. Yurtdan quvilgan Jaloliddinning barcha his-tuyg'ulari quyidagi monologda aks etib turadi.

G'urbatlarga yo'l olmoq ulug' musibat
G'urbatda ham armondir: Vatanga xizmat!
Bir bo'lsaydi saltanat,el-urug'lar bir,
Dahshat sochib bo'lardik jangda olamgir.
Mangulikdan joy olgan –yashar abadiy,
Men-ku mangu berdiman,olam biladi.
Ko'klardanmi, suvdanmi, yo yer tagidan,
Balki sahro bag'ridan, tog' etagidan.
Bir kun paydo bo'laman shu yurt, shu yerda,
Yurt shaydosi ko'milmas g'urbatda, go'rda.
Ulug'vor niyatlarga kor qilmas ajal
Kim yurtdan yovni quvsa- mendurman o'shal !

Jaloliddin Manguberdi Chingizxonga qarshi kurashda sadoqatli sarkardasi Temur Malik, el polvoni Elbors (to'qima obraz), singlisi dovyurak malika Sultonbegim, Imom Shahobiddin Xivaqiy va umuman, bahodir sadoqatli sipohlarga tayanib ish tutadi.

Sultonbegim ham xuddi og'asi Jaloliddin kabi, tarixiy shaxsning qayta ishlanib, umumlashma darajasiga ko'tarilgan badiiy portretidan iborat. Sultonbegim jasoratli, irodali, yurtga benihoya sodiq qiz. U saroy muhitida tarbiya olgan bo'lishiga qaramay, aysh-ishrat, zebu ziynat shaydosi emas. Yurt boshiga og'ir kun tushganda har qanday orzu-havasdan ko'ra erkinlikni afzal, ona yer tuprog'ini muqaddas deb biladi. Samarqanddan qo'rzoqlik va xoinlik bilan qochib kelgan eri amir Badriddin sovg'a qilgan qimmatbaho uzukni rad etib, ta'na qiladi:

Samarqand siynamni ilk ochgan shahar,
Sevgimni qutladi u yerda sahar.
Oh, eri yarasin silab bog‘lagan,
Baxtli kelinlarga hasad qilaman.
Oh, koshki shunchalar ziynatdan ko‘ra,
Keltirsang u yerdan bitta bitta g‘isht parcha!
Ne kerak Samarqand la’lu tillasi?!
Rahmat derdim bo‘lsa mo‘g‘ul kallasi!

Asarning so‘ngi pardasida Badridriddinning sotqinligi fosh etilgach, Sultonbegim qalbidagi sevgi hislaridan yurtga muhabbat va sadoqat tuyg‘ulari ustun keladi. Iztirobli Sultonbegim og‘asiga g‘azab bilan xitob qiladi:

U ishqdan aynidi, aynidim undan,
Uning yuzin unutdim men o‘sha kunda!
Qalbaki bir toj uchun toptaldi ko‘nglim,
Shu xo‘rlangan sevgi der: xoinga o‘im!

Asardagi Temur Malik obrazi ham eng baquvvat obrazlardan biri. Dramada Temur Malik faoliyatini ifodalovchi tarixiy voqealarning asosiy chizig‘i saqlangan holda, asar uning shaxsiy fazilatlariga mos xarakter belgilari bilan to‘ldirilgan. Kitobxon va tomoshabin nazarida Temur Malik el-yurtga sodiq, jasur va dovyurak xalq qahramoni sifatida namoyon bo‘ladi. Temur Malik xarakteridagi yuksak bashariy fazilatlar – jasorat, dushmanlarga cheksiz nafrat va bulinmas iroda uni Chingizxon asirligidagi xatti-xarakatlari tasvirida qiyomiga yetadi. Chingizxon uni katta vadalar evaziga o‘z xizmatiga o‘tishga davat etadi. Ammo Temur Malik:

... Yurtinga navkarlik- ulug‘vorlikdir!
Qal’amda erk tug‘i chin tug‘dorlikdir!
Vatanga qulchilik – shohona mansab,
... Sharafdan ko‘z yumib topilgan najot
O‘g‘ridan sadaqa olishday uyat!-

U Jaloliddindek o'g'li bo'lishini orzu qilib, Xorazmshohning ahmoqona qilig'iga kuladi:

Ko'p ham taajjubdir dunyoning ishi:
Yaxshi in'om olar noloyiq kishi,
Xorazmshoh uchun shunday bir farzand,
Otasi ne anglar, ne bo'lar xursand
Oh, koshki to'rt o'g'il o'rniga falak
Menga birin bersa
Jaloliddindek.

Chingizxon judaham vahshiy va qonxo'r. Inson boshiga og'ir kun tushganini va qiynalganini ko'rsa u roxatlanadi. Ha bu yovuz odam nazarida insoniy his-tuyg'ular, olijanobliklar va bashariy fazilatlarining sariq chaqalik qadri yo'q.

Falaklar yozganday bo'ldim olamgir,
Odamzod tug'ilgan bo'lay deb asir.
Oyog'im tagida qadimgi tojlar,
O'lka ham uluslar, to'lar bojlar.
Meni jallod deydi olam barisi,
Xatodir, men o'izm o'lim tangrisi.
Adolat yo insof? Nima degan u?!
Tupurdim bularga, ming karra tfu!
Ranglarda – shirin rang – rangi xunniydur,
Kim nola tinglasa, uniki huzur,
Birdan o'ldirmasam deyman kishini,
Darhol bitirmasam san'at ishini;
Dastavval kessamu, olmasam jonin,
Menga yolvorsayu, men ichsam qonin,
Qo'limda ingrasa, endi men bo'g'sam,
O'lmasdan burunroq otashda yoqsam,

Va so‘ngra kullarin olib hidlasam,

Ana kayfu, lazzat, ana baxtli dam!

Chingizxon shunchalar vahshiy bo‘lganki uning ismining o‘zi xalq ichida qorquv uyg‘ota olgan. Xalq ichida Bu jirkanchni xarakterini ochib berish uchun shunday maqollar ham yaratildi.

Bo‘ji keldi, bo‘ji keldi,

Chingiz bilan Jo‘ji keldi.

Muallif asar qahramonlarini turli vaziyatlarga tushgan paytdagi nutqiga chuqur falsafiy ma‘nolarni jo qilaoldi. Bularga bir nechta misollar:

1.”Birobning davlatin olarkan xudo,

Dastavval aqlidan qilarkan judo”.

”Kishi tug‘ilmaydi boshida toj bilan,

Tug‘ilar erklikka ehtiyoj bilan.”

2.”Ulug‘davlat tiz cho‘kmas, botir yolvormas,

Chinor sinar egilmas, bedov ot horimas!”

3.”Onamizning onasi bo‘lsa shu Vatan,

Ko‘rlik afzal bu yurtni asir ko‘rmoqdan!”

Xulosa: Xulosa o‘rnida shuni takidlash joizki “Jaloliddin Manguberdi” drammasi dunyoga kelishi M.Shayxzodani ijodini yana bir ulkan cho‘qqiga olib chiqaoldi. Drammada tarixiy qahramonni ichki dunyosi va tashqi qiyofasini tasvirlashda yangi ijod maktabi bo‘laoldi. Bu asar haqida: ”Jaloliddin” – deb yozgan edilar Oybek va G‘afur G‘ulom yuqorida ko‘rib o‘tilgan maqolalarida, - o‘sayotgan o‘zbek dramaturgiyasida shubhasiz hodisadir. O‘zining fikriy va badiiy to‘laonliligi, yuksakligi jihatidan ”Jaloliddin” bizning dramaturgiyamizda yuqori poyani ishg‘ol etadi... Ko‘pdan beri uzun umrli fikriy va badiiy salmoqdor sahna asarlarini orzu qilar edik. ”Jaloliddin” bu orzumizga javob berishga qodir”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shixobiddin Muxammad an-Nasafiy. Sulton Jaloliddin Manguberi hayoti tafsiloti. /K.Matyoqubov tarjimas/-Toshkent “O’zbekiston” 2006
2. G’.Atajonov “Tarixiy drammalarda sujet va obraz yaratish mahorati” Dessertatsiya Nukus 2016.
3. Naim Karimov. Maqsud Shayxzoda: Ma’rifiy-biografik roman. Toshkent “Sharq”, 2009.
4. Sultonmurodov.O; Ahmedov.S; Rahmonov.Q Umumiy o’rta ta’lim maktablarining 8-sinf uchun darslik. G’afur Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent-2019

Internet saytlari:

1. <https://kun.uz> sayti “ Kim yurtidan yovni quvsa, mendurman o’sha” 28.03.2018
2. <https://xs.uz> sayti “Prezidentning Xorazmga safari yakunlandi” 13.03.2020
3. <https://Ipb.uz> sayti